

УДК 342.565.4(477)

О.О. ГАВРИЛЮК, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: гласність, відкритість, адміністративне судочинство, адміністративний процес

Завданнями адміністративного судочинства, відповідно до ч.1 ст.2 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України [1], є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Визначаючи адміністративне судочинство в цілому, засобом досягнення мети адміністративно-процесуального регулювання, важливим вбачається визначення правильного порядку організації судового адміністративного процесу, як запоруки його ефективності, в чому значне місце відведено керівним засадам. Значення принципів адміністративного процесу для нормального функціонування системи адміністративних судів важко переоцінити. Вони визначають той «еталон», «зразок», навколо якого повинні будуватися норми даної галузі права, його фундаментальні цінності.

Стаття 129 Конституції України серед основних засад здійснення судочинства визначає гласність судового процесу [2]. Надання принципу гласності судового розгляду статусу конституційної норми, що розкриває основні засади судочинства, є не випадковим, оскільки свідчить, як про високий ступінь демократизації суспільства в цілому, так і про

надання широкої можливості особам, які беруть участь у судовому процесі, відстоювати свої права й інтереси.

Наведене положення продубльоване й на рівні законодавства про судоустрій та галузеве законодавства. Зокрема, реалізація цього конституційного положення знайшла своє втілення у статтях 7 та 12 КАС України у вигляді принципу гласності та відкритості адміністративного процесу. З іншого боку, варто констатувати, що законодавцем не розкрито зміст таких понять як «гласність» та «відкритість», що утруднює для практиків не тільки з'ясування, але й застосування зазначеного принципу в повній мірі при відправленні правосуддя.

Окремі аспекти розуміння принципів адміністративного процесу розглядали такі вітчизняні вчені, як: В.Б. Авер'янов, В.І. Шишкін, І.О. Хар, В.К. Матвійчук, Г.П. Тимченко, А.Т. Комзюк, А.О. Селіванов, І.Б. Коліушко, Н.В. Александрова, О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій, Є.В. Курінний та інші. Однак, дослідження саме принципу гласності та відкритості адміністративного процесу не проводилося. У зв'язку з цим, особливого значення сьогодні набуває з'ясування змісту принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України, зокрема його значенню під час розгляду публічно-правових спорів. Цей принцип потребує дослідження через призму його внутрішньої різноманітності, навіть якщо обмежитися його суто юридичним значенням. Більш того, означене визначення потребує деталізації та конкретизації, з урахуванням нового адміністративно-процесуального законодавства.

За усталеним правилом принцип гласності судового процесу передбачає відкритість судової процедури, що сприяє демократизму правосуддя, є своєрідною формою громадського контролю, дисциплінує суд і змушує його відповідальніше ставитися до вирішення поставлених питань.

Частина 1 ст.12 КАС України визнає, що особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в адміністративному суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду відповідної справи. Ні-

хто не може бути обмежений у праві на отриманні в адміністративному суді інформації про дату, час і місце своєї справи та ухвалені в ній судові рішення.

Відповідно до ч.2 ст.12 КАС України кожен має право знайомитися в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, які набрали законної сили. Це право може бути обмежено відповідно до закону в інтересах нерозголошення конфіденційної інформації про особу, державної чи іншої таємниці, що охороняється законом.

Абзац 1 ч.3 ст.12 КАС України також вказує, що розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито.

Не викликає сумнівів той факт, що частини 1–3 ст.12 КАС України закріплюють вимоги щодо гласності та відкритості адміністративного процесу, зміст якої зводиться до того, що розгляд справ в адміністративних судах проводиться не лише усно, але й відкрито. Усність, як складова принципу гласності і відкритості адміністративного процесу, надає можливість адміністративному суду точніше і достовірніше уявити сутність заяв, клопотань, заперечень і пояснень осіб, які беруть участь у справі. При усному провадженні адміністративний суд може сприймати фактичний матеріал справи в повному обсязі, робити уточнення, одержувати відповіді на додаткові питання, що виникають у процесі судового розгляду. Суть даного принципу, на думку В.А. Кройтора, полягає у тому, що він визначає обов'язковий спосіб передачі інформації між всіма учасниками судового розгляду. Він стосується не лише суду та осіб, які беруть участь у справі, але й осіб, які сприяють здійсненню правосуддя [3, с.149].

Насправді, усність передбачає обов'язок суду при встановленні фактичної сторони адміністративної справи враховувати ті обставини, які повідомлялися учасниками адміністративного процесу усно або були оголошені і досліджені у судовому засіданні. Тобто, усність – це правило, у силу якого адміністративний суд вправі обґрунтовувати своє рішення тільки доказами, усно викладеними і обговореними у судовому засіданні; свідки, експерти, інші особи, які беруть участь у

справі, повинні давати показання в усній формі, всі протоколи й інші документи, що використовуються (досліджуються) судом, повинні бути зачитані вголос; спілкування між сторонами і адміністративним судом у судовому засіданні проходить шляхом усних заяв і повідомлень, а не через подання процесуальних документів. Однак, усне спілкування не виключає можливості учасників адміністративного процесу представляти у письмовому вигляді свої зауваження, заяви і клопотання з приводу процесуальних дій, які проводяться з їх участю. Наприклад, суд зобов'язаний дослідити всі письмові докази з дотриманням вимог, встановлених ст.143 КАС України, і врахувати наслідки такого дослідження при постановленні судового рішення.

Зміст усності як складової принципу гласності та відкритості адміністративного процесу передбачає, що спілкування адміністративного суду з учасниками судового процесу відбувається шляхом судового розгляду. По-друге, більша частина процесуальних дій суду та учасників судового процесу відбуваються в усній формі і відповідно набувають процесуального значення. По-третє, повідомлення адміністративного суду доказового матеріалу в адміністративній справі, його дослідження відбувається в усній формі. По-четверте, судові рішення, ухвалені у відкритому судовому засіданні, проголошуються прилюдно.

Отже, реалізація усності, як складового елемента гласності та відкритості адміністративного процесу сприяє не лише всебічному, повному і об'єктивному дослідженню матеріалів у справі, але й створює учасникам судового процесу реальну можливість для своєчасного та повного здійснення ними процесуальних прав і обов'язків.

З іншого боку, варто звернути увагу на те, що законодавець не випадково використав термін «відкритості» поряд із «гласністю», оскільки названі поняття мають різне змістовне навантаження. Гласність судового процесу означає відкритість усіх матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, обов'язкове їх інформування про час і місце судового засідання і виконання окремих процесуальних дій.

Відкритість судового процесу, навпаки, надає право особам, які не причетні до судо-

вої справи, бути присутніми у судових засіданнях. У цьому аспекті зазначимо, що кожна фізична особа, якій виповнилося 16 років, має право бути присутньою в залі судового засідання і може робити письмові нотатки. Це є так званим громадським контролем за діяльністю суду, сприяє підвищенню почуття відповідальності у суддів і осіб, що беруть участь у справі, забезпечує, в певній мірі, виховний момент судового процесу. Без відкритого доступу до судових засідань про довіру до суду не може бути й мови [4, с.190–191]. Отже, діяльність суду із відправлення правосуддя, в силу її гласного характеру, знаходиться під контролем громадської думки, громадськості. Громадська думка дає оцінку судовому рішенню і внутрішньому переконанню судів з точки зору їх відповідності вимогам закону, нормам моралі.

Тим самим, можна стверджувати, що принцип відкритості судового процесу хоча і наближений до принципу гласності, однак не тотожний йому за змістом. Завдяки відкритому судовому розгляду гласними стають всі процесуальні дії адміністративного суду та учасників адміністративного процесу. У відкритому судовому засіданні у силу засад гласності й усності оголошуються матеріали адміністративної справи.

Сучасні вчені-адміністративісти вказують на наступні суттєві аспекти, які містять принципи гласності та відкритості адміністративного процесу: 1) дисциплінують суд, який розглядає та вирішує публічно-правовий спір; 2) дисциплінують учасників публічно-правового спору; 3) забезпечують реалізацію виховної, запобіжної та право відновлювальної ролі адміністративного процесу; 4) забезпечують утвердження у суспільстві і державі принципу законності; 5) надають можливість громадськості відстежувати діяльність адміністративних судів, які розглядають публічно-правові спори та приймають відповідні рішення [5, с.114–115].

Необхідно звернути увагу і на ч.6 ст.12 КАС України, яка встановлює, що під час судового розгляду справи в судовому засіданні забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Стаття 125 Конституції

України так само відносить до гласності судочинства повне фіксування судового процесу технічними засобами.

За радянських часів деякі вчені-процесуалісти зараховували до ознак гласності судочинства необхідність фіксації ходу судового розгляду у протоколі. Головна риса гласності судового розгляду доказів полягала, на їх думку, у їх публічному дослідженні. Поміж із цим, гласність виявляється не тільки в усному допиті учасників судового процесу, а й в оголошенні їхніх показань, документів, відтворенні звукозапису, а також у проведенні у суді експертизи, огляду речових доказів та інших судових дій. Тим самим, гласність виключає таємницю доказування у судовому процесі, розгляд справ у кабінеті суддів, дозволяє забезпечити контроль громадськості за діями суду і тим самим сприяє здійсненню інших принципів правосуддя. При цьому гласність передбачає обов'язкове дослідження судом усіх доказів, що стосуються справи, в усній формі, у присутності осіб, які правомочні брати участь у судовому розгляді і в порядку, що забезпечує цим особам можливість ознайомитися у суді з матеріалами справи, які їх цікавлять, у тому числі з протоколом судового засідання. Публіка має можливість бути присутньою у залі судового засідання, стежити за ходом судового розгляду і при бажанні вести необхідні записи за винятком випадків, про які прямо зазначено у законі, а так само доступність для свідків, експертів та інших суб'єктів, що допитуються у суді, знати правильність фіксації своїх показань у протоколі судового засідання, а при виявленні неточностей внести необхідні корективи [6, с.25].

На відміну від інших видів судових процесів, в адміністративному судочинстві законодавець встановив правило, за яким проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускається на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень (п.8 ст.12 КАС України).

Отже, щодо використання технічних засобів при фіксуванні адміністративного процесу

висуваються дві умови: 1) вони не повинні заважати ходу судового розгляду; 2) необхідно отримати дозвіл суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень, на їх використання. Перша умова стосується абсолютно всіх технічних засобів, як диктофона, так і стаціонарної апаратури (технічні засоби призначені для обслуговування судового засідання, а не навпаки). Друга – фото- і кінозйомки, теле-, відео- і звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури (без транслявання судового засідання).

Таким чином, гласний і відкритий розгляд адміністративних справ надає право особам, які беруть участь у справі, а також всім громадянам безпосередньо знайомитися у доступній формі з перебігом і результатами вирішення публічно-правового спору, що, у свою чергу, підвищує відповідальність адміністративних судів за законне та правильне вирішення підсудних їм справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судопроводства України. – Х. : Одиссей, 2005. – 168 с.
2. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кройтор В. А. Принцип усності в цивільному судочинстві / В. А. Кройтор // Право і безпека. – 2009. – № 7. – С. 144 –151.
4. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2-х т. Т. 1 / В. К. Матвійчук, І. О. Хар ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. – Вид. 2-е, змін. та доп. – К. : Алерта, КНТ, 2008. – 787 с.
5. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
6. Еникеев З. Гласность и состязательность – гарантии правосудности приговора / З. Еникеев // Советская юстиция. – 1989. – № 10. – С. 25.

Гаврилюк О. О. Особливості застосування принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України / О. О. Гаврилюк // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 147–150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11gooacu.pdf>

На основі аналізу норм Кодексу адміністративного судочинства України визначено зміст принципу гласності та відкритості при розгляді адміністративних спорів. Досліджено співвідношення засади гласності судового розгляду, закріпленої Конституцією України, із його закріпленням адміністративним процесуальним законодавством, а також основні відмінності в розумінні права на гласність та відкритість в адміністративному судочинстві України.

Гаврилюк А.А. Особенности применения принципа гласности и открытости в административном судопроизводстве Украины

В результате анализа норм Кодекса административного судопроизводства Украины определено содержание принципа гласности и открытости при рассмотрении административных споров. Исследовано соотношение принципа гласности судебного рассмотрения, определенного Конституцией Украины, с его закреплением административно-процессуальным законодательством, а также основные отличия в понимании права на гласность и открытость в административном судопроизводстве Украины.

Gavriluk A.A. Features Realization of the Principles of Publicity and Transparency in Administrative Proceedings of Ukraine

The maintenance of the publicity and transparency principles during the administrative disputes' investigation are defined on the basis of the norms of the Code of Administrative Legal Procedure of Ukraine analysis. The correlation of the content of publicity principle during the trial determined by the Constitution of Ukraine and set in administrative procedural acts, the main differences in understanding the right for publicity and transparency of a trial, are examined.